

ארבע קומות של גאולה

רעיון לסעודת משיח –
שביעי ואחרון של פסח, תשע"ח

"על אחת כמה וכמה, טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו!" – כך מכריזים אנו ב'ליל הסדר', בהמשך לקטע החגיגי שבו חוזרת על עצמה המלה "דיינו" פעמים רבות. 'טובה כפולה ומכופלת' – למה מתבטאים דוקא בלשון זו? למה לא אומרים, למשל, 'טובה רבה ועצומה'?

אלא, שבכל 'ליל הסדר' אנו מרבים להעלות על נס את המספר 4 – 4 כוסות, 4 קושיות, 4 בנים... וגם כאן אנו בוחרים בביטוי שמביא לנו את המספר 4: "כפולה" = 2, "ומכופלת" = 2, בסך הכל = 4.

גם בסיומו של חג הפסח נוהגים להדגיש את המספר 4. ב'סעודת משיח', הנערכת לפי המסורת לקראת צאת החג, תיקנו צדיקים לשתות 'ארבע כוסות', המקבילים אף הם ל'ארבע לשונות של גאולה', כשהפעם ההדגשה היא לא על הגאולה הראשונה – שבה יצאנו ממצרים, אלא על הגאולה העתידה – שבה ייגאל העולם כולו, במהרה בימינו.

למה ארבע?

למה 4? מה כל כך מיוחד במספר 4, שלכן 'ליל הסדר' קשור הרבה עם מספר זה, ואף ב'סעודת משיח' אנו שותים דוקא 4 כוסות?

שאלה טובה... הרבה נאמר על המספר 4, וגם אם נשב עכשיו 4 שעות – לא נמצא את הכל... אבל היסוד

הראשון של המספר הזה הוא, ככל הנראה, בשמו הקדוש של הבורא – שם 'ה-ו-י-ה', הכולל 4 אותיות.

[אגב, את השם 'ה-ו-י-ה' אסור לבטא בדיבור, וכשאנו רואים אותו כתוב בסידור אנו אומרים את השם 'א-ד-נ-י', שגם הוא קדוש אם כי לא באותה רמה. זהו גם אחד ההסברים לחשיבות הגדולה שיש ביהדות למספר 8 – משום שכאשר נצרף את שני השמות הקדושים יחד נקבל 8 אותיות (ומעניין שהמספר היחיד שעל שמו נקראת פרשה בתורה הוא המספר 8 – פרשת 'שמיני' שאותה קוראים לאחר הפסח)].

מכיון שהעולם נברא בכחו של השם הקדוש 'ה-ו-י-ה',
הרי שגם בעולם עצמו ניכרת החלוקה לארבע. כך למשל
יש ארבע יסודות כלליים, עליהם מושתת העולם כולו:
יסוד העפר, יסוד המים, יסוד הרוח ויסוד האש; ולמעשה
העולם עצמו מורכב מארבע חלקים, ארבע קומות (שהם
גם מקבילים לארבע היסודות):

יש את חלק ה'דומם' – כמו אבנים, עפר ומים, שלא
ניכרת בהם רוח חיים והם עומדים כך ללא תנועה; מעליו
ניצב חלק ה'צומח' – עצים, עשבים ופרחים שיש בהם
תכונה של צמיחה והתפתחות; מעל ה'צומח' נמצא
ה'חי' – בעלי החיים, שיש להם יכולת תנועה, רצונות
ותחושות, ואף הבנה מסויימת; ומעל לכולם – נזר
הבריאה, האדם ה'מדבר'.

ובכן, הגאולה השלימה עתידה להשפיע על כל ארבעת החלקים. לא רק המין האנושי צפוי לעתיד חדש, אלא גם בעלי החיים, הצמחים ואף הזומם עתידים להיות מושפעים מהגאולה שתגאל בעצם את העולם כולו.

כוס ראשונה: 'אדם' הראוי לשאו

אז נקדיש את הכוס הראשונה למה שהכי חשוב עבורנו - השינוי שיביא משיח אלינו, מין האדם. [לחיים לחיים!] ובכן, השינוי המהותי שהגאולה תביא למין האדם הוא פשוט - שאז נהיה ראויים באמת לתואר 'אדם', בשונה מהיום...

ההבדל היסודי שבין אדם לבהמה, מתמצה בדברי קהלת (ג, כא): "רוח בני אדם העולה היא למעלה, ורוח הבהמה היורדת היא למטה בארץ". לאדם יש שכל שמתאפיין בשאיפה כלפי מעלה - יש ביכולתו של האדם להבין ולקלוט ענינים רוחניים, נעלים ומופשטים; ואילו הבהמה מוגבלת בתנועותיה הטבעיות, בתאוותיה שמושכות אותה כלפי מטה, לענינים תחתונים ונחותים, ואין ביכולתה להתעלות ולהתרומם.

מבחינה זו הרי שבימינו אנו האדם מיתדמה בהנהגתו לבהמה, בכך שהוא נמשך אחר תאוות ומשיכות טבעיות, אחר הרגליו הבלתי מעובדים. את ה'צלם אלוקים', את

אותה 'רוח האדם העולה היא למעלה' – כמעט ולא
רואים בו.

[מספרים על אחד הצדיקים, לפני כ-150 שנה, שבאו ובישרו לו על
המצאת הרכבת. עד אז ידעו שממקום למקום נוסעים רק באמצעות
בעלי חיים, והנה לפתע התחדשה האפשרות של 'מסילת הברזל' –
אפשר לנסוע ברכבת. נענה הצדיק ואמר באירוניה: כך נאה וכך יאה!
כל עוד ה'אדם' היה ראוי לשמו – מתאים היה שה'חי' מכופף עצמו
תחתיו ונושא אותו על גביו (סוס, חמור או גמל וכו'), אולם כאשר ירד
האדם מזרगतו ונעשה בעצמו כמו 'חי' – מעתה מי שישא אותו הוא
'דומם' בלבד...]

כשיבוא המשיח, סוף סוף נוכל לראות 'אדם' של ממש,
'אדם' עם כח שליטה שכלי מלא. או אז ישובו האנשים
להיות ראויים לתואר 'אדם', אז תהיה התגברות הצורה
על החומר, והאדם לא ישלט עוד בידי תאוותיו ויצריו,
אלא רק בכח השכל העליון. "צלם האלקים" יחזור לשכון
בגלוי בפניו של האדם, ויהיה אפשר לקרוא לו 'אדם'
אמיתי!

כוס שניה: שלום בין בעלי החיים

ההתעלות שתתחולל בביאת המשיח ביחס למין האדם
– שכמובן אפשר הרבה להרחיב בה, אך אנו צריכים
להתקדם והזכרנו אותה בקיצור – תגרום להתעלות גם
בקומה ה'שכנה' לאדם, קומת ה'חי'. [המלה 'חי' מזכירה לנו
שצריך לומר שוב 'לחיים'... כוס שניה, לחיים ולברכה!]

השפעת אחרית הימים על בעלי החיים, מפורסמת מאוד מנבואת ישעיהו (יא, ו ואילך) שהיא ככל הנראה אחת הנבואות הכי ידועות בענין 'אחרית הימים' (בספרי הנביאים יש המון על הגאולה העתידה, אולם יש נבואות ידועות יותר ויש פחות). וכך הוא מתנבא (יצוין שבחו"ל, שם חוגגים בפסח יום נוסף, שמיני, הנקרא 'אחרון של פסח', קוראים נבואה זו כהפטרה ביום זה):

"וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירבץ, ועגל וכפיר ומריא יחדיו, ונער קטן נהג בם. ופרה ודוב תרעינה, יחדו ירבצו ילדיהן, ואריה כבקר יאכל תבן. ושעשע יונק על חר פתן, ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה. לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים"

הפירוש הפשוט של הכתובים הוא: הזאב יגור עם הכבש יחד, ואיש לא יתפלא על כך שהוא לא יטרוף את הכבש. כמו כן הנמר העז ירבץ יחד עם הגדי הרך, ולא יזיק לו מאומה. העגל, השור הגדול והאריה – ילכו יחד כאילו היו משפחה אחת, וילד קטן ימשול בהם וירדה בהם כאילו לא היו אלו חיות טורפות ומסוכנות. הפרה והדוב יסתובבו יחד בתוך הרפת, ילדיהן יגדלו יחד, כי גם האריה שמזונו עתה הוא בשר בלבד – יהיה ניזון

מתבן, כמו הבקר, כך שלא יצטרך לטרוף בעלי חיים אחרים בשביל מזונו. ילד ישחק על חור העפר שבו מקנן הנחש, ועל הבקע שבו יושב ה'צפעוני' – יושיט תינוק שנגמל זה עתה משדי אמו את ידו, ולא ינזק. הנחשים הרעים לא ירעו ולא ישחיתו לאף אחד, כי הארץ תימלא דעה את ה'.

הנביא מצייר תמונה שהיא ממש 'לא מהעולם הזה', ואף מגדולי ישראל היו שהוציאו נבואה זו מפשוטה ופירשו אותה ביחס למין האנושי. לדבריהם, אין סיבה להניח שבעלי החיים ישתנו שינוי כה קיצוני ממצבם הנוכחי, ומסתבר שהנביא הזכיר את בעלי החיים כמשל לבני האדם (שלפעמים מתנהגים גרוע יותר מבעלי החיים...). – השלום בין ה'זאב' ל'כבש' ובין ה'נמר' ל'גדי' הוא רק דימוי לשלום האמיתי שישרור אז בין עם ישראל לאומות העולם.

גם דברי הנביא על 'ואריה כבקר יאכל תבן' מתפרשים – כך כותב הרמב"ם בסוף ספרו 'משנה תורה' – כמשל בלבד. ה'אריה', שטורף ואוכל כרצונו ואוי ואבוי למי שינסה לרסנו, מזכיר לנו את אותם רשעים שנוהגים כאילו כל העולם שייך להם ועושים מה שמתחשק להם, ללא כל התחשבות עם כללים של צדק, יושר ומוסר; באחרית הימים יכירו אלו באמת האלוקית, ומשכך יפסיקו 'לטרוף' – לגזול, לגנוב ולחמוס ככל העולה על

רוחם – אלא יסתפקו במה שמגיע להם לפי המוסר האלוקי האמיתי ("תבן").

כאמור, כך מפרש הרמב"ם בחיבורו, אולם דבריו נתפסו כחידוש גדול שרבים מגדולי ישראל לא קיבלו אותו בכלל. האברבנאל, למשל, בפירושו לנבואת ישעיהו, תמה על הרמב"ם שלא קיבל את הדברים כפשוטם, והוא מביא סדרה של הוכחות מתוך התנ"ך שבהם ראינו כי בעלי החיים משנים את טבעם לפי גזירת הבורא – אחד הידועים שבהם: הסיפור של דניאל שהושלך בגוב האריות ויצא משם ללא פגע. האם גם שם, תמה האברבנאל, נוציא את ה'אריות' מפשוטן?!...

יותר מזה: אפילו לאחר תקופת התנ"ך אנו מוצאים במשנה בפרקי אבות עשרה ניסים שהיו באזור בית המקדש השני, ואחד מהם הוא – "לא הזיק נחש ועקר בירושלים". מה הפלא, אם כן, לומר שבאחרית הימים יתפשט הנס הזה ויתרחב לכל העולם כולו (שכן אז "מלאה הארץ דעה את ה' וכל העולם יתקדש בדומה לירושלים)?

פולמוס רחב התפתח בנושא מעניין זה, וניתן לומר שהגישה הרווחת היא שלמעשה יש לקבל את הדברים כפשוטם, שאכן אוירת אחרית הימים תשפיע גם על בעלי החיים ותגרום לשינוי גדול בהם.

ניש המפרשים כי גם הרמב"ם לא התכוון לשלול לגמרי את המשמעות הפשוטה של נבואת ישעיהו, אלא שלדעתו יש לצמצם את הדברים או במקום או בזמן:

במקום – היעוד של 'וגר זאב עם כבש' יתרחש רק במקומות קדושים במיוחד, כמו ארץ ישראל; **ובזמן** – היעוד הזה יתממש רק בתקופה מאוחרת יותר של ימות המשיח, ולא מיד בהתחלתה].

אדמו"ר ה'צמח צדק' מביא המחשה יפה ליעוד הזה באמצעות סיפור שמספר התלמוד (חולין ז, א) על חמורו של התנא רבי פינחס בן יאיר, שהניחו לפניו שעורים שלא הפרישו מהם מעשרות כדין, והחמור לא רצה לאכול מהם. לא הבינו מה הסיבה, עד שהתברר שהשעורים לא מעושרות ולכן החמור נמנע מהם!

רואים אנו שהקדושה העילאית שהיתה על התנא רבי פינחס בן יאיר, השפיעה גם על החמור שלו – ובדומה לכך, כאשר בימות המשיח כל המין האנושי יתעלה, יתרומם ויתקדש, הרי הקדושה תחלחל ותשפיע גם על ה'שכנים' שלנו – מין החי, שגם הם יהיו יותר עדינים ומתורבתיים...

[בענין זה של השינוי בבעלי החיים, ובקשר לפרשת השבוע הסמוכה פרשת שמיני, כדאי להזכיר גם את ה'חזיר' הנזכר בפרשת השבוע: התורה אומרת על החזיר שכיום הוא בעל חיים לא כשר, שכן אין הוא מעלה גרה; אמנם לעתיד לבוא, נאמר במדרשי חז"ל, ישתנה החזיר

והוא יתחיל להעלות גרה, ועל כן יחזור ויהיה כשר. ולכן נקרא שמו 'חזיר' – "שעתיד הקב"ה להחזירו לנו".
(נקודה למחשבה: האם יצטרכו לברך 'שהחיינו' בפעם הראשונה שנטעם מבשר החזיר שאיננו מכירים?...).

כוס שלישית: הצואת הזריז

נמשיך הלאה ונרד לקומה הבאה – מין הצומח. בקומות הגבוהות של ה'מדבר' וה'חי' דיברנו על כך שבימות המשיח לא תהיה עוד החלוקה ל'טובים' ול'רעים', אלא "וגר זאב עם כבש" – הן במובן הפשוט שבעלי החיים ה'רעים' והטורפים ישנו את טבעם, והן במובן שהגויים הנמשלים ל'זאב' יהפכו להיות עדינים וישרים וישכנו בשלום אמיתי עם עם ישראל.

מה באשר לסוג ה'צומח'? גם בו יש חלוקה ל'טובים יותר' ו'טובים פחות':

יש 'עצי פרי', המניבים פירות מתוקים וטובים (אחד מהם הוא ה'גפן' – בל נשח את היין המופק מן הגפן ונשתה כוס שלישית: לחיים ולברכה, לחיים טובים ולשלום!);

ולעומת זאת קיימים 'עצי סרק', שהתועלת שבהם פחותה מכיון שאין הם מניבים פירות הראויים למאכל.

[הדבר מתבטא גם בהלכה למעשה – עצי סרק מותר לקצוץ, ואילו בעצי פרי הדבר בעייתי יותר ויש בכך פרטים והגבלות (כפי שנאמר במפורש בתורה – פרשת שופטים כ, יט-כ). בענין זה כדאי להזכיר סיפור נפלא שסיפר אחד מהשלוחים באנגליה:
לצורך הרחבת המוסד החינוכי שלו הוא נצרך לשטח מסויים, אלא שהעיריה סירבה לאשר לו את הקצאת השטח משום שעמד באותו שטח עץ עתיק שהעירייה ראתה חשיבות בשימורו. אותו שליח דיווח לרבי על כך, והרבי שאל בתגובה – האם אותו עץ עתיק הוא עץ פרי? השליח השיב בשלילה, והנה למרבה הפלא... לאחר כמה ימים התחוללה סערה חורפית שהביאה לכך שהעץ נעקר ונפל, וכך נפתרה הבעיה...]

יש חילוקי דיעות בין המפרשים מתי התחילה החלוקה הזאת – יש הסוברים שכך היה מאז ומעולם, מיד בתחילת הבריאה; אולם יש הלומדים שבהתחלה היו כל העצים עושים פירות, ורק לאחר חטא עץ הדעת חל שינוי וחלק מהעצים הפכו להיות 'סרק'.

בכל מקרה, לגבי תקופת אחרית הימים אומרים חז"ל במפורש שבאותם ימים תתבטל החלוקה בין העצים, וגם עצי הסרק יתחילו להניב פירות. הפרטים המדוייקים – איזה פירות בדיוק יוציאו עצי הסרק – עדיין לא ידועים... ומה שיותר מפתיע ומעניין הוא העובדה שאז תפסיק ה'ביורוקרטיה' בתחום הצומח. כיום לוקח זמן ממושך מאז שזורעים משהו באדמה, עד שזוכים לראות את

מה שצומח ממנו. לא פשוט לשמור על הסבלנות בדרך הארוכה שבין הזריעה לשלב הצמיחה; ואילו בימות המשיח, מוכיחים חז"ל מתוך דברי התורה, הכל יהיה מהר מהר. במדרש 'תורת כהנים' (תחילת פרשת בחוקותי) נאמר שזה יהיה תוך יום אחד – באותו יום שבו יזרעו תבואה או יטעו עץ, יראו את היבול שצמח מייד.

הרעיון בכך די פשוט: העובדה שכיום נדרש תהליך ממושך כדי להביא לצמיחה, היא משום שקיים מרחק בין השורש הרוחני לבין הפרי הגשמי. כפי שאנו מאמינים, הרי 'אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה המכה בו ואומר לו גדל', אלא שמטבע הדברים קיים מרחק די גדול בין העשב שלמטה לבין המזל שלמעלה. העולם הפיזי שלמטה והעולם הרוחני שלמעלה אינם כה קרובים, ולוקח זמן מאז שהברכה יוצאת מה'חלונות הגבוהים' עד שהיא מגיעה אלינו בצורה שנוכל לראות אותה בעיניים ולמשש אותה; ואילו לעתיד לבוא, כאשר העולם כולו יתרומם ויתעלה, ה'חלונות הגבוהים' יהיו יותר קרובים ויותר זמינים – אין פלא שהכל ילך הרבה יותר מהר ונוכל לראות את הברכה באותו יום עצמו.

כוס רביעית: הדואם הגדבר

ועכשיו הגענו לקומת הקרקע – ה'דומם'. אבנים, חול, הרים ומים – איזה 'תיקון' תעשה בהם הגאולה? יש מקורות שבהם נאמר דבר מפתיע במיוחד – ה'דומם' יתחיל לדבר. כיום ה'דומם' שותק ואינו אומר דבר, ואילו אז הוא יפתח את פיו... [מספרים על עיירה אחת שהתגאו בכך שיש בעירם אבן שיכולה לדבר. מכל האזור זרמו אנשים כדי לראות את הפלא העצום, אך למרבה הצער האבן לא דיברה. 'מה קורה פה?' זעמו האורחים, 'למה שיטיתם בנו?' אך אנשי העיירה לא התבלבלו, והסבירו שהאבן יכולה לדבר ללא ספק, אך יש תנאי אחד לכך: שלא יהיה אדם שמסתכל עליה בשעת מעשה. באותו רגע שמישהו מביט בה, אז אין היא יכולה לדבר... מה לעשות...]

כך נאמר בספר 'היום יום' (טו אדר א):

בקשר לעתיד לבוא נאמר (חבקוק ב, יא): אבן מקיר תזעק, וכפיס מעץ יעננה. עתה מחריש הדומם. דורכים עליו - והוא שותק. אך יבוא זמן בגילויים שבעתיד, והדומם יתחיל לדבר, לספר, ויתבע: אם תוך כדי הליכה לא הרהרו או שוחחו בדברי תורה - מדוע דרכו עליו?!

האדמה עליה דורכים ממתינה אלפי שנים, מאז
ששת ימי בראשית - כאשר בינתיים דורכים עליה
כמה ברואים בעלי חיים כו' - שתדרוך שם כף רגלו
של יהודי, שני יהודים, וישוחחו בדברי תורה. ובאם
לאו - אומרת היא: הרי גם אתה כמו בהמה!

יש עוד מקורות לכך שהדומם סופג ענינים רוחניים והוא
עתיד 'לדבר' - לגלות אותם; מעניין שגם בעבר מוצאים
אנו אצל צדיקים דבר דומה: בתלמוד ירושלמי (מועד קטן
פ"ג ה"א; נדרים פ"ט ה"א) מסופר על אחד מזקני הגליל
ש"מקלו של רבי מאיר היתה בידו, והיא היתה מלמדתו
דעת". משמעות הדברים היא, שהתורה שלמד רבי מאיר
חדרה ונקלטה בתוך המקל שלו, וכך יכול היה אותו זקן
לספוג מתוך המקל דברי תורה וחכמה!
ובמבט רחב יותר, העובדה שהדומם יתחיל 'לדבר', מק-
בלת משמעות עמוקה לאור המוסבר בתורת הקבלה
והחסידות, כי כל דבר בעולם מורכב בעצם משניים:
(א) הדבר הגשמי שהוא נראה לעינינו. (ב) הכח הרוחני,
האלוקי, שנמצא בתוך כל דבר, מהווה אותו להיות קיים,
ונותן בו חיות וכח.

רעיון זה מוסבר בהרחבה בספר התניא, ב'שער היחוד
והאמונה', וכשאנו מפנימים אותו אנו מבינים בעצם
שאותו הר גבוה, למשל, שניצב מול עינינו זקוף ויציב,

ונראה לנו כדבר חזק בעל קיום עצמאי משלו - אינו
אלא בבואה והשתקפות של כח אלוקי נפלא הנמצא
בתוכו ומהווה אותו בכל רגע ורגע מחדש. כי למעשה,
הרי הר זה אין לו זכות קיום משלו; וההוכחה הפשוטה
היא, שלפני ששת ימי בראשית, לפני שהקב"ה ברא את
העולם - הר זה לא היה קיים כלל, היה אין ואפס ממש.
אם כן, כל התהוותו, מציאותו וקיומו של ההר, אינם
מיוחסים אליו, אלא הם מיוחסים לאותו כח רוחני שחולל
חידוש גדול זה והפך את אותו 'אפס' גמור - למציאות
קיימת וממשית. וחידוש זה לא היה פעולה חד פעמית,
אלא "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית":
בכל רגע ורגע חוזר חידוש זה על עצמו. ומכך נגזרת
המסקנה, שאם לרגע אחד ייעלם לפתע אותו כח אלוקי
שבתוך הנברא ויפסיק לפעול בו - הרי שההר יחזור
למצבו המקורי, להיות אין ואפס גמור.
אלא, שהעולם מסתיר על אמת זו, ואינו מגלה אותה.
הדברים שבעולם 'מראים את עצמם' כמציאות עצמאית,
בעלת זכות קיום משלה, מבלי לשדר כלפינו שום אות
המעיד על החלק הרוחני שבתוכם, שהוא זה המקנה
להם את כל זכות קיומם ומציאותם. אנו רואים רק את
החלק הטפל, הנגרר, שבתוך כל נברא בעולם - ואילו
על העיקר שלו, האמת שלו - קרי: הכח האלוקי שבתוכו,
איננו שמים לב כלל.

לפי תפיסה זו עולה, כי כל חלק וחלק בעולם, כל דבר 'דומם' שבתוכו - יש בו, בעצם צורת קיומו הנוכחית, בעיה מהותית. במקום שהוא יקרין וישדר אלינו את האמת האלוקית שנותנת לו את קיומו - הרי שבצורת עמידתו הוא מפגין קיום עצמאי ובלתי תליתי, כאילו הכל מתחיל ונגמר בדבר הגשמי הגלוי לעינינו; ובכך הוא החידוש של הגאולה העתידה, שעליה מייעד הנביא (ישעיה מ, ה): "ונגלה כבוד ה', וראו כל בשר יחדיו, כי פי ה' דיבר". "ונגלה כבוד ה'" - "כבוד ה'" שקיים כבר היום בתוך הבריאה, אלא שהוא נעלם ונסתר בתוכה, יתגלה אז מהעלמו, וגילוי זה יביא להמשך הכתוב: "וראו כל בשר יחדיו" כי פי ה' דיבר": יראו אז שכל העולם הגדול, שהיה נראה לנו כדבר חזק ועצמאי, אינו אלא ביטוי והשתקפות של דבר ה', עשרה מאמרות שבהם נברא העולם והם כל כחו וקיומו. כל בשר יראו כיצד כל העולם כולו אינו אלא 'דיבור' שיוצא מפיו של הקב"ה!

זוהי איפוא המשמעות בכך שהדומם יתחיל 'לדבר' - הוא יגלה על האמת האלוקית שבתוכו, בשונה מהמצב הנוכחי שבה אמת זו נסתרת. חז"ל אף מדברים על מצב שבו האדם בא לעשות מעשה אסור והאבן תצעק אליו ותזהיר אותו מפני המעשה השלילי...

[אם אפילו ה'דומם' יתחיל לדבר – אז אנחנו בוודאי יכולים לדבר. נמזוג
כוס רביעית ונאמר 'לחיים', שאכן נזכה לראות את היעודים הנפלאים
הללו בעינינו בקרוב מאוד!]

הערה כללית: מקוצר הזמן וגם כדי להקל על הקורא –
לא ניתנו מראה מקומות די הצורך.

להערות, הארות והבהרות, וכן לקבלת רעיונות
נוספים שהתפרסמו בשנים קודמות –
נא לפנות אל מ"מ רייצס, בטלפון מס' 050-4125205
או 08-6882799,
ובדוא"ל rizs@neto.bezeqint.net

כל הזכויות שמורות